

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

КОНСТАНТИН КУЦАРОВ. БЪЛГАРСКИТЕ ЛЕКСЕМНИ КЛАСОВЕ И УЧЕНИЕТО ЗА ЧАСТИТЕ НА РЕЧТА

Пловдив, ИК „КОЛИБРИ“, 2022. 350 стр. ISBN 978-619-02-1031-3

В монографията се разглежда въпросът за делението на думите в части на речта. Направен е подробен обзор на класификациите през Античността и Средновековието. Значително място е отделено на руската школа. Третата глава разглежда в исторически ред концепциите за частите на речта в българското езикознание – започва се с граматиката на Неофит Рилски и се свършва с граматиката на Руселина Ницолова. Накрая е представена концепцията на автора за броя, делението и същността на класовете думи в съвременния български език.

KONSTANTIN KUTSAROV. THE BULGARIAN LEXEME CLASSES AND THE PARTS OF SPEECH CONCEPT

PLOVDIV, COLIBRI, 2022. 350 P. ISBN 978-619-02-1031-3

The monograph studies the question of the division of words into parts of speech. The author offers a detailed overview of the classifications during antiquity and the Middle Ages. A significant space is devoted to the Russian school. The third chapter examines chronologically the concepts of the parts of speech existing in Bulgarian linguistics – starting with Neofit Rilski's grammar and ending with Ruselina Nitsolova's work. Finally, the author presents his own concept of the number, classification criteria and nature of the word classes in modern Bulgarian.

Въпросът за делението на думите в части на речта е предмет на оживени дискусии още от античността, когато се заражда интересът към граматиката като изкуство и/или като философска наука. Не е пресилено да се каже, че историята на граматиката от древността до наши дни в голяма степен е история на учението за частите на речта. Древногръцкото и древноиндийското наследство в тази област е толкова внушително като постижение, че никога през вековете не изгубва своето значение. Ето защо намирам за правилен подхода на автора в началото на труда си да направи обзор на класификациите на думите през Античността и по-късно през

Средновековието. На това е посветена първата глава. Тук не е пропуснат и така да се каже, „българският“ принос към темата: преводното съчинение на Йоан Екзарх *За осемте части на речта*, известно от препис от XIV век. Независимо от многобройните трудове върху частите на речта в световен мащаб – толкова много, че едва ли някой би се наел да ги преброи и реферира, винаги има място за още едно изследване, каквото с оглед на българския език ни представя Константин Куцаров. С това изследване той дава сериозна заявка да стане незаобиколим фактор при отчитане на българския принос към учението, който, за съжаление, досега не беше се изявил с някаква задълбочена и оригинална теория.

Авторът отлично познава изследванията, които се намират в ядрото на учението за частите на речта в Русия и България. Особено проникновено е представена руската школа. Това решение има основание във факта, че българската школа в много голяма степен стъпва върху изследванията на руските учени, и за да се разбере историята на българското учение за частите на речта, непременно трябва да се познава богатата руска школа. Авторът се е постарал да проучи въпроса от самото негово начало през древността в Гърция и Индия, да открие приносите на александрийската школа, латинската традиция, а също и средновековните и ренесансовите постижения в граматиката. В тази част от книгата си той се позовава предимно на обзорните трудове на други учени, доколкото повечето от коментиранията съчинения са недостъпни за четене в превод или оригинал.

В краткия си увод авторът приема, че целта на изследването обуславя приложението както на синхронни, така и на диахронни методи на работа: описание, класификация, систематизация и др. В същността си изследването в първата, втората и третата глава е описателно. Последователно се изреждат автори и произведения, някъде по-задълбочено, на други места – по-конспективно, придружени с критични анализи. К. Куцаров показва много добри умения да представи и открие в съкратен вид същината на съответните съчинения, а също и да изрази отношението си към тях. Дадена е обективна картина както на постиженията, така и на слабите места в разсъжденията на руските и българските граматисти. Никой досега в българската лингвистика не е представял толкова широка и пълноценна панорама на съчиненията по темата. Първите три глави достатъчно подготвят читателя за запознаване с авторовото деление на думите в части на речта, направено в четвъртата глава, и за приноса на този труд към теорията и историята на учението.

Трудът, в обем от 350 стр., съдържа увод, четири глави, заключение, едно приложение и библиография. Библиографският апарат обхваща 124 заглавия; има пропуски на съвременни автори и съчинения, напр. убягнала е от вниманието на автора интересната с оглед на темата граматика на Котова и Янакиев *Грамматика болгарского языка для владеющих русским языком* (2001). Както се отбеляза, първата глава е посветена на класифи-

кациите на думите през Античността и Средновековието. Втората глава е озаглавена *Развой на учението за частите на речта в руското езикознание след граматиката на Михаил В. Ломоносов*. Третата глава разглежда в исторически ред концепциите за частите на речта в българското езикознание – започва се с Неофит Рилски и се свършва с Руселина Ницолова. Четвъртата глава, която е най-обемна, представя концепцията на автора за броя, делението и същността на класовете думи в съвременния български език. Тук има интересни новости, някои от които са доста предизвикателни по отношение на традицията. В повечето случаи авторът аргументирано отстоява собствените си разбирания, но има и моменти на някои противоречия в класификациите, които по-нататък ще бъдат коментирани. Монографията, подобно на другите му съчинения, като цяло е написана с полемичен език и стил, при това обаче изложението върви гладко, разсъжденията са ясни, точни, разбираеми.

Втората и третата глава имат принос към историята на руското и българското учение за частите на речта. В тях всеки лингвист може да намери нещо, което би го заинтересувало, а е останало незабелязано от него досега. Това е така, защото авторът има остро око за детайла, дори тогава, когато той е по страничен въпрос. Историческите ракурси могат да се използват от българските лингвисти за редица справки.

Четвъртата глава представлява значителен принос в теорията и практиката на учението за частите на речта. Според автора частите на речта са 12: дискурсив, съществително име, числително име, прилагателно име, глагол, причастие, наречие, предлог, съюз, частица, детерминатив, междуиметие. От „традиционните“ 10 части на речта са отпаднали местоименията, за сметка на това авторът прибавя към списъка нови три части: причастие, детерминатив и дискурсив. Възгледът му за причастията като отделна част на речта вече е известен на читателя от книгата *Българското причастие* (2012), както и от някои негови статии. Остава обаче открит въпросът за статуса на миналото несвършено деятелно причастие. Местоименията не се разглеждат като отделна част на речта и в някои трудове на руските лингвисти, т.е. становището на К. Куцаров не идва на празно място. Въпросът за особеностите на местоименията сред останалите части на речта се повдига и в книгата на Р. Ницолова „Българските местоимения“ (1986). По принцип местоименията действително биха могли да „се разпръснат“ сред другите части на речта в зависимост от това, какво заместват или към какво препращат: местоименни съществителни, местоименни прилагателни, местоименни числителни, местоименни наречия. И досега в повечето трудове на българските лингвисти няма единство: местоименните наречия се разглеждат като вид наречия, докато останалите се разглеждат собствено като местоимения. Това противоречие е отстранено в книгата на Р. Ницолова. К. Куцаров отделя личните местоимения в самостоятелна част на речта, наречена „дискурсив“, а другите видове место-

имения отнася към съществителните, прилагателните и наречията. Авторът приема, че за да бъде даден клас от изменяеми пълнозначни думи отделна част на речта, е нужно всички думи от класа да притежават поне една обща граматична категория (стр. 239). В този смисъл местоименията действително не формират хомогенна група. Редните числителни правилно са отнесени към класа на прилагателните. Подобно на Ст. Георгиев К. Куцаров отделя модалните частици към част на речта „детерминативи“, но не намира достатъчно основания за обособяването на така нар. предикативни наречия в част на речта „предикативи“. В този пункт възраженията му не отчитат някои сериозни аргументи, изложени в трудовете на Ю. Маслов и особено на Р. Русинов. Термините детерминатив и дискурсив на този етап трябва да се приемат за работни.

Трябва да се отбележи и следното: ако думите в езика са сто хиляди и дори много повече, няма как това множество от думи да се вмести в рамките на 10–12 части на речта, без да се направят някои компромиси с класификационните критерии. Винаги ще има думи, за които ще е спорно към коя част на речта принадлежат, и винаги ще има форми, за които ще е спорно дали са именно форми, или отделни думи. Опитът на К. Куцаров да направи класификация на думите в граматични класове, като за всеки от класовете „се делегира примарен статут“ на един от трите критерия: логико-семантичен, морфологичен, синтактичен, заслужава специално внимание.

Авторът си дава сметка, че и тази класификация, както всички останали, ще предизвика спорове, дискусии, възражения. Той завършва труда си с думите: „няма класификационен модел, който да не бъде уязвим“ (стр. 334). Хубавото в случая е, че трудът отваря перспективи за нови лингвистични изследвания, каквито несъмнено ще се появят.

Могат да се отправят някои критични забележки и препоръки за подобряване на работата, ако тя бъде предложена за преиздаване. Една от основните ми забележки е, че в четвъртата глава, където се представят в сбит вид семантичните и граматичните особености на всяка от 12-те части на речта, са игнорирани множество трудове на български лингвисти, които са извън категорията граматика. По-скоро изключение са цитираните статии и монографии по отделни въпроси на граматичните класове и категории. Не намирам основания местоимения от типа *кой*, *кого*, *някой*, *никой* и т.н. да се отнасят без всякакви уговорки към прилагателните имена, при положение че те заместват или препращат към съществителни. И впрочем каква е разликата между *кой* и *той* – и едното, и другото местоимение имат подвижен референт. Ето защо смятам, че така нар. „дискурсиви“ са всъщност местоименни съществителни. Известно основание за обособяване има само при първоличното и второличното местоимение: *аз* служи за самоназоваване, *ти* – за назоваване на събеседника.

Прекалено екстравагантно е отричането на съществуването на възвратни глаголи в българския език. Бележката, че частиците *се* и *си* при самовъзвратните глаголи от типа *гордея се*, *спомням си* трябва да се пишат слято с глаголната форма, не отчита подвижността на частиците, обусловена от статуса им на клитики (*гордея се*, но *аз се гордея*, *той се е гордял* и т.н.), за разлика от руски, където *-ся*, *-сь* са елементи на формата. Преднамерено ми се струва и мнението, че залогът е причастна, но не и глаголна категория, и че възвратнострадателните глаголни форми не са страдателни, както ми се струва преднамерено и отричането на темпорално значение, изразявано с аналитични форми от спомагателен глагол и минало свършено деятелно причастие.

Тези бележки не могат да компрометират високото качество на труда.

Препоръчвам частта за руската школа в учението за частите на речта да се преведе на руски език, за да стане достояние и на руските лингвисти.

Константин Куцаров е изграден учен с иновативно мислене, има вкус към дискуссионните теми, обича да провокира научната мисъл. Похвално е, че желае да отвори своя страница в българската лингвистика, каквато несъмнено отваря с тази монография, защитена през 2019 г. като дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор на науките“.

Стоян Буров / Stoyan Burov

✉ Член-кор. проф. д.ф.н. Стоян Буров
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
stobur@abv.bg

✉ *Corr. Member Prof. Stoyan Burov, DSc*
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
stobur@abv.bg

Публикувано: 30 септември 2022

Published: 30 September 2022